

Tóth László

Arcképek – Kassáról

*Adalékok a csehszlovákiai magyarság művelődéstörténetéhez
1945 és 1948 között*

A (cseh)szlovákiai magyarság kis híján hét és fél évtizedes, megpróbáltatásokkal teli útján nincs még egy útszakasz, mely az emberi és közösségi élet olyan, mérhetetlen szenvedéseket és megaláztatásokat hozó stációin vezetett volna végig, mint az 1945-1948 közötti.

A szóban forgó kis töredéknép ennek a négy esztendőnek a sokkját, traumáját, következményeit azóta sem tudta teljes egészében kiheverni, s az önszemléletében, a világhoz való viszonyulásában, illetve a társadalmi-szellemi életében mutatkozó nem egy kóros elváltozásnak ezekben az esztendőkből kereshetjük a gyökereit. Ugyanakkor mindmáig keveset tudunk erről az időszakról, még akkor is, ha a történet- és művelődéstörténet-írás figyelme az utóbbi, mintegy másfél évtizedben, különösen azonban három-négy esztendeje fokozott intenzitással fordult a csehszlovákiai magyarság történetének e fejezete felé. S bár ennek következtében lassan-lassan kezd szertefoszlni a "hallgatás éveinek" az ezen időszakot körbelegő legendája, mítosza is, hogy mást ne mondjak, a csehszlovákiai magyarság szóban forgó esztendeinek művelődéstörténeti vonatkozásait összefoglaló, monografikus igényű feldolgozás mindmáig nem készült még el. Következésképpen még mindig események százait-ezreit, s arcok tucatjait fedi homály, jóllehet mindegyiküknek nagy szerepük volt a csehszlovákiai magyarságra zuhogó ütések infernális következményeinek enyhítésében, illetve mindegyikük más-más oldalról világít rá erre az etnocídiummal felérő sorscsapásra.

Gömöry János

"Maradok az, aki voltam..."

Gömöry János (1869-1966) a két világháború közötti csehszlovákiai magyar művelő-

dés jellegetes és nagytekintélyű alakja volt. Elsősorban tanári munkájával, pedagógusi

működésével szerzett magának legendás nevet, ám kultúra- és közösségszervező ténykedése is a polgári Csehszlovákia magyar szellemi életének példamutató életpályái között jelölte ki helyét. Egyetemi tanulmányai elvégzése után, 1897-ben került Eperjesre, ahol az Evangélikus Kollégium főgimnáziumának tanára, 1903-tól 1926-ban történt nyugdíjaztatásáig pedig igazgatója lett. Ezt követően Kassára költözött, ahol a város köztisztviselőként álló polgáraként alaposan kivette részét a helyi, s tágabb értelemben a szlovenszkoói magyar szellemi élet formálásából. Ott volt a Kazinczy Lap- és Könyvkiadó Szövetkezet, később a *Tamás Mihály* irányításával működtetett, 1937-ben létrehozott, kitűnő irodalmi folyóirat és kiadóvállalat, a Tatra megteremtésénél, föliltkára, majd elnöke a Kazinczy Társaságnak, s még hosszan sorolhatnánk szellemi vállalkozásait, társadalmi megbízatásait. Írt is, igaz, nem sokat: "csak annyit, amennyit szükségesnek érzett"¹ – jegyezte fel róla szép kisesszéjében *Szalatnai Rezső*. Egy eperjesi városkép maradt utána (*Eperjes*, in: *Tatra Almanach*, Pozsony 1938), egy iskolatörténet (*Az eperjesi kollégium rövid története*, Prešov 1933), egy *Caraffáról* szóló dolgozat (Rozsnyó 1930) és néhány helytörténeti munka, s végül, kilencvenhárom éves korában(!) megírta az adott korszak (csehszlovákiai magyar) művelődéstörténetének tanulmányozása szempontjából kikerülhetetlen dokumentumnak számító emlékiratát (*Emlékeim egy letűnt világról*, Budapest 1964). A könyvet – emelkedett hangvételű előszavában – Szalatnai Rezső teljes joggal nevezhette "egy szenvedélyes szervező, ismeret- és ízlésterjesztő művelt ember beszámolójának".²

Gömöry János a bécsi döntés, illetve Kassa Magyarországhoz való 1938-as visszacsatolása után is egy ideig még a város művelődésének középpontjában, s – tiszteletbeli elnökként – a Kazinczy Társaság élén maradt, és őt választották meg az evangélikus egyházközösség tiszteletbeli felügyelőjének is. "Úgy tűnt fel, hogy Kassa nyugodt, békés időknek néz elébe – emlékezik vissza könyvében ezekre az időkre. – Ez az állapot azonban nem tartott sokáig. ...olyan emberek vették át a város vezetését, akik a hitleri szellemben szinte rémuralmat teremtettek városunkban. (...) Láttam, meggyőződtem róla, hogy az én közéleti tevékenységem véget ért. Elhatároztam, hogy minden állásomról lemondok. Miként húszéves közéleti tevékenységemben, úgy most még kevésbé voltam hajlandó a hatalmon levők kedvéért lelki függetlenségemet, egyéni meggyőződésemet feláldozni. (...) Valóban a tizenkettedik órában vonultam vissza a közéletből. Visszavonulásom után a nyilasok kezébe került a Kazinczy Társaság vezetése."³

A nyilasok 1945. január 18-án hagyták el Kassát. A város, mely az ország német és magyar ajkú népessége szempontjából oly tragikus következményekkel járó "kassai kormányprogrammal" írta be nevét Csehszlovákia legújabbkori, közvetlenül a második világháború utáni történetébe, az alakulófélben lévő csehszlovák kormányzati szervek ideiglenes székhelye lett. A (vezető) magyar értelmiségieket és általában a középosztálybelieket tömegesen kényszerítik menekülésre, illetve utasítják ki az országból, egymás után nyilvánítják őket háborús bűnösöknek. Ilyen körülmények között az idős Gömöry János helyzete is bizonytalanra válik. Már

1945. április 27-én levélben keresi föl Szalatnai Rezsőt – ugyan ki mást? – és arra kéri, nézzzen utána, valóban rajta van-e a háborús bűnösként Magyarországra kiutasítandók listáján, mivel neki egymással ellentmondó értesülései vannak e tekintetben.⁴ Érdekeséggként megemlítendő, hogy a köztisztletben álló idős férfiú e helyen egy "tegnapelőtti", tehát április 25-én írott levelére is hivatkozik, melynek azonban a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában fellelhető, Szalatnainak címzett levelek között nem találtam nyomát. Nyugdíját megvonják – ezt később Szalatnai Rezső közbenjárására kezdi el neki újból folyósítani –, a felesége házából befolyó szerény jövedelmekből – a lakbérékből – tengetik életüket, ám ezek is elapadóban vannak, a lakásukból minduntalan ki akarják őket tenni. Egy alkalommal például a szobáikat hatóságilag lepecsételték, s arra kényszerítették őket, hogy a konyhában lakjanak. Egy következő alkalommal viszont már a kiutasítási végzést is kézhez kapták, és három órán belül el kellett volna hagyniuk a várost, sőt az országot is, ebből azonban a kassai polgárok széleskörű tiltakozására – legalábbis egyelőre – nem lett semmi.⁵ Önéletrajzi kötetében ő maga így emlékezik vissza ezzel kapcsolatban: "Mióta a Beneš-kormány intézte az ország sorsát, állandóan ki voltunk téve annak, hogy bármely pillanatban kitelepítenek bennünket. De mégis kegyes volt annak elgondolása, hogy így, szinte meggyalázva, el kell hagynunk azt a földet, ahol serdülő ifjúkorom óta, egy hosszú életen át, a magam érdekeit igen sokszor feláldozva, önzetlenül, de a szlovákok nemzeti érzését megbecsülve, munkálkodtam a magyar kultúra terén."⁶

A személye ellen irányuló, meg-megújuló akcióknak az sem tudta elejét venni, hogy 1946-ban a magyar nemzetiségű antifasisztákat igazoló bizottság javaslatára – melynek elnöke a sokak által megbecsült helybéli orvos, az üldözött és nélkülözött csehszlovákiai magyarok megsegítésére Szalatnai Rezső által szervezett Segélyalap, valamint az ugyancsak Szalatnai irányításával működő illegális érdekvédelmi szerveződés, a Csehszlovákiai Magyar Végrehajtó Bizottság kassai összekötője, dr. *Simai Béla* volt! – csehszlovák állampolgárságát a helyi nemzeti bizottságtól ideiglenes érvénnyel visszakapta.⁷

Szalatnai Rezső hagyatékában Gömör János fentebb már említett, 1945. április 27-én írt levele és az 1947 nyarára eső kitelepítése között eltelt két esztendő alatt több mint félszáz levelet küldött – nagyjából havonta kettőt, vagyis kéthetenként egyet – fiatal(abb) pozsonyi íróársának. 1946. január 17-én például Szalatnaiék segélyakcióját dicséri, s a szlovákiai magyarság "szomorú, megalázó" sorsa fölött elmélkedik.⁸ S bár 1945 júliusa óta nem kapott nyugdíjat ő maga sem, és arra kényszerül, hogy lassan eladogassa a holmiját, mások miatt aggódik, és a nálánál is bizonytalanabb helyzetben lévő három kassai írótársa – *Darkó István*, *Keller Imre* és *Urr György* – számára kér Szalatnaitól segítséget. "A kassai magyar társadalom sorsa – úgy látom – meg van pecsételve"⁹ – summázza tapasztalatait 1946. március 4-én. Április 20-án saját nyugdíjának folyósítása ügyében is Szalatnaihoz fordul, miközben a Kassán megjelenő *Československý východ Nyugdíjasok, nyugdíj nélkül* című, a magyarok iránti együttérzéstől fűtött cikkére hivatkozik.¹⁰ Néhány héttel később, má-

jus 31-én viszont már arról ír, hogy a nyugdíját visszamenőleg is megkapta, majd ismét egymás után sorolja Szalatnainak azoknak a kassai polgároknak a nevét – többnyire idős tanítókat –, akiken segíteniük kellene. "Sok Szalatnaira volna szükségünk – írja levelének záró soraiban. – Az itt élő magyarság megújulását csak így remélhetjük."¹¹ Együtt örül Szalatnaival annak, hogy pozsonyi íróbarátjának ezekben a nehéz időkben és a fennálló súlyos körülmények között is napvilágot lát néha egy-egy írása – Szalatnai valószínűleg beszámolhatott Gömör Jánosnak dolgozatai időnkénti magyarországi megjelenéséről –, miközben nem titkolja amiatti aggodalmát, hogy vajon megalapozott-e Szalatnai derülátása?¹² Hiszen az ő tapasztalatai Kassán egészen másra utalnak: szüntelen zaklatásoknak van kitéve, s aligha számíthat arra, hogy sikerül megkapnia az állampolgársági bizonyítványát. A helybeli nemzeti bizottság például azért utasította vissza ez iránti kérelmét, mert magyarnak vallotta magát. Márpedig ő – írja Szalatnainak – három dologban nem hajlandó engedni: "becsületben, hitben és anyanyelv dolgában". S még önérzetesen hozzáteszi: "Máradok az, aki voltam."¹³ Majd a középosztály sorsán medítál, hiszen úgy látja, hogy a történelem jelenlegi pörölycsapásai a középosztályt sújtják leginkább. (Másutt a polgárság haldoklása fölött töpreng: "a középosztály felmorzsolódása a szemünk előtt foly le" – írja.¹⁴) Morfondírozását – annál is inkább, mivel a kommunista uralom évtizedei alatt nem sok módunk volt (cseh)szlovákiai magyar viszonylatban ilyen sorokat olvasni – érdemes e helyen tovább idéznünk: "A középosztály tragédiája borzalmas. (...) A technika vívmá-

nyai követelik a társadalom reformját, ez elöl ki nem lehet térni. Egy fejlettebb, virágzóbb társadalom eljövetele joggal várható, remélhető. Ennek megszületése azonban csak ilyen viszonylatok árán lehetséges-é? A kultúra nem került-é olyan örvénybe, amelyből nincs kiút, nincs szabadulás? Európa alkonya csakugyan bekövetkezett-é?"¹⁵

Tulajdonképpen ugyancsak a gondolatsort folytatja a következő, nemkülönben nagy jelentőségű, 1946. július 17-én írt levelében is. Kijelenti, hogy teljes mértékben azonosul a duna-völgyi népek összefogásának kossuthi eszméjével, majd emelkedett szavakkal figyelmezteti a szlovákokat pirruszi győzelmük kétes értékére: "...a szlovákságnak nem lehet érdeke, hogy jövőjét ilyen pirruszi [sic!] győzelemre építse. A szlovák népnek oly sok szép tulajdonsága van, hogy igazán nincsen szüksége ilyen módszerek alkalmazására, ha mindjárt ezeknek a módszereknek kedvez is az idő." De tovább is folytathatnánk az iménti idézetet, mivel példamutató helyzetelemzése és józan világszemlélete a csehszlovákiai magyarság legkiválóbb gondolkodói között jelöli ki a helyét ezekben a nehéz időkben is. "A szlovákság – írja – ma a Sturm und Drang perioda korszakában van. Egészséges, fiatal tettereje, tehetségeinek szárnybontása kell, hogy nemzeti önértetét fokozza s magába vetett bizalmát erősítse. Ám céljai elérésében számoljon helyzetével. Hitler és Sztalin világuralmi törekvései(k)ben nagy népekre támaszkodhattak és sok kilengést megengedhettek maguknak. A szlovák nép kicsiny nép. Sokat, mindent elérhet önállóságra való törekvésében, erre fenti jó tehetségei fel is jogosítják. Ám imperialista politikát nem kezdeményezhet – csak

mások seítségével. A világhatalmakéval, azokéval, akik ma grandiózus diplomáciai küzdelmeikben nyíltan a világ uralmára törnek. A kis népek az ő politikai elgondolásaikban csak annyiban értékek, mert felhasználhatók ideig-óráig nagy céljaik elérésében. Az ő szemükben nevetséges az a béka-egérharc, amelyet mi, kis népek, egymás ellen folytatunk és ha érdekük úgy kívánja, hol az egyiket, hol a másik kis népet áldozzák fel. Világnézeti és faji jelszavak hangoztatásával igazolják aztán tetteiket.¹⁶ Gömörly János levelének idézett passzusai az *Üresjárat* című (titkos) naplójának sorait rovó *Fábry Zoltánt* juttatják eszünkbe. Kézenfekvőnek tűnik tehát, ha az agg tanárember visszaemlékezéseire írt lírai szépségű esszéjében Szalatnai Rezső is párhuzamba állítja kettőjüket.¹⁷ Miként stórszi magányában Fábry, ugyanolyan józan logikával veszi számba a felbolydult világ dolgait kassai üldöztettségében Gömörly János is. Egyik levelében világnézeti káoszról beszél, s úgy találja, hogy a "modern eszmék" csupán bizonyos nacionalista és fasiszta törekvések elfedésére szolgálnak, melyek következtében a (cseh)szlovákiai magyarság "szétszóródottan, tehetetlenül, fáradtan néz a bizonytalan jövő" elébe. "Mily érték pusztul el hiábavalóan!" – sóhajt fel később. Meggyőződése ugyanis, hogy a hatalmi mámorban tobzódó (cseh)szlovák nacionalizmus számláját a jövőre nézve a jövátéhetetlen bűnök, helyrehozhatatlan hibák végláthatatlan sora terheli: "A csehszlovák állam megbízható polgárokat találna bennünk... A megtépázott, az áttelepítések folytán megfogyatkozott, elszegényedett magyarság – ha reszlovakizál is, nem lesz többé az az államfenntartó erő a csehszlovák állam szolgálatában, mintha

meghagyták volna a maga igaz mivoltában. Elkeseredett, elvadult, nemzetiségéből máról holnapra kiforgatott nép lesz az itt élő magyarokból. (...) Valjon ezt a folyamatot nem lehetne-e megállítani?"¹⁸ A (cseh)szlovákiai magyarság vezető rétegeinek, értelmiségének elűzését a két nép és a két kultúra közötti kapcsolatok szempontjából is végzetesnek látja. Hiszen éppen ez a réteg, ez az értelmiség volt a biztosítéka eddig is a kölesönös közeledésnek, egymás jobb megismerésének, megértésének. "A szlováksággal rokonszenvező magyar elit pusztulása vagy elnémitása földrészünk e poliglott területén pótolhatatlan veszteség – írja. – Évszázadok tapasztalata igazolja, hogy az itt lakó intelligens réteg (magyarok, németek, szlovákok) meg tudta egymást érteni, így különösen az evangélikus egyház körében magas kultúrát, humanizmust, közös életformát tudott teremteni. Valjon nem helyesebb, nem jobb lett volna ennek a drága múltnak ma elbozótosodott útjait kitisztítani és ezeken az utakon eljutni ahhoz az egymást megértő, egymás terhet vállaló új közösséghez, amelyen belül megszűnik az egymást gyűlölő fajok szörnyű harca?"¹⁹

Nem tétlenkedik ő maga sem. Fentebb is láttuk, gyakran kéri fiatal(abb) pozsonyi barátja közbenjárását az üldözött kassai magyar polgárok érdekében, s részt vállal a Szalatnai által irányított segélyakciók lebonyolításában is. Segédkezik a Pozsonyból érkező pénzek szétosztásában,²⁰ s készséggel egyetért Szalatnai ama javaslatával, hogy kezdjenek akciót "a nyomorban sínylő kassai magyarok felszegélyezésére".²¹ Elszörnyedve figyel, hova vezet, hogy az egyre fogyatkozó létszámú kassai magyar értelmiségnek

„nincs a mai követelményeknek megfelelő vezető rétege”.²²

Közben Szalatnaitól arról értesül, hogy ő is rákerült a Magyarországra való áttelepítésre kijelöltek listájára. Meggyőződése, hogy mindez nem a véletlen műve volt, s már aligha lehetne bármit is tenni ellene, hiszen egy „Budapesten lakó és áttelepülni készülő szlovák előkelőség” vetett szemet felesége kassai házára.²³ Szóban forgó levelének kelte: 1947. május 2. Valamivel később újabb levelet írt Szalatnainak, melyben közölte, hogy hivatalosan is értesítették: június 10-én kitelepítik.²⁴ Július 4-én azonban újabb hírt kap: *Wagner Ferenc* pozsonyi magyar meghatalmazott közbelépésére az idős(ebb) kassai polgárokat – így Gömör Jánosékát is – törlik az áttelepítendő listájáról. „Mi a maradás mellett döntöttünk – írja ezzel kapcsolatban Szalatnainak –, habár fiunk túlnan van.” Majd hozzáteszi: „...sokan megmozdultak érdekekben, sőt, kényszerítettek, hogy én is mozogjak. Ebben azt látom, hogy reám még itt szükség van.”²⁵ Nem sokáig örülhetett azonban a hírnek, hogy maradhat. Egy hét sem telt el, s már újból a kitelepítés réme fenyegeti, mi több, a belügyi megbízotti hivatal – sürgősségi úton – még nagy nehezen visszanyert állampolgársági bizonyítványát is bevonta.²⁶ Ez utóbbi nem a kassai helyi szervek kezdeményezésére történt, sőt, azok helytelenítették az esetet, s csupán a felsőbb utasításnak engedelmessé váltak. Gömör János újfent arra gondol: a felesége házára fájhat valakinek a foga, azért kell megszabadulni tőle: „Valjon micsoda befolyásos ember lehet az – kérdezi július 13-i levelében Szalatnaitól –, aki erre eszközül magát a povereniket [értsd: megbízottat, azaz minisztert – T.L. megj.] is

fel tudja használni. Mindenesetre érdekes ez az eset – teszi még hozzá –, az itteni állapotokra jellemző.”²⁷

Szalatnai Rezső hagyatékának az MTA Kézirattárában lévő részében még egy – július 14-én keltezett – Kassán feladott levél található Gömör Jánostól, a következőt már a Budapest melletti Sós-kúton írta Szalatnainak, 1947. október 14-én.²⁸ Hogy írt-e még e két dátum között is pozsonyi barátjának, egyelőre nem tudni, életének alakulásáról, napjainak folyásáról azonban – egyéb források alapján – e két időpont között is viszonylag pontos képet alkothatunk.

Imént említett, július 14-i leveléből például megtudhatjuk, hogy sorsának további alakulásával kapcsolatban aznapra várta a döntést: kitelepítik-e, avagy maradhat-e szeretett városában? Július 15-én *Simai Bélától* kapott anyagi gondjainak enyhítésére 5000 koronát, azzal, hogy a pénzt a Segélyalap utalta ki számára. Egyidejűleg arra kérte *Simai Gömör Jánost*, hogy Budapestre érkezése után lépjen kapcsolatba *Krammer Jenő*vel a Vallás- és Közoktatási Minisztériumban, valamint *Bióval*, azaz *Peéry Rezső*vel. Ezért nem ártana, ha Szalatnai is írna nekik Gömör János érdekében. „Csodálatos dolog – írja *Simai doktor* Szalatnainak -: az öreg tollával szeretne még bekapcsolódni a munkába. Mondanivalója van. És azt hiszem, hogy okos dolgokat mondhatna valóban.”²⁹

Keller Imre egyik, nemkülönben Szalatnai Rezsőnek küldött leveléből tudjuk, hogy egészen az utolsó pillanatig kérdéses volt, hogy Gömör Jánosnak végül is távoznia kell-e Kassáról, vagy sem. „Amint hallom: hétfőn délelőtt egy bizottság szállt ki nála, hogy megállapítsa, mennyi vagonra lesz

szüksége. János kinevete őket, hivatkozván ama rendelkezésre, hogy ő minden körülmények között Kassán marad. De azért nyugtalan volt. Délután bement a magyar és a szlovák bizottságba, és mindkét helyen tudomására hozták, hogy komolyan ki fogják őt cserélni. 24 órát adtak neki a becsomagolásra.³⁰ Kettőjük vonatkozásában érdekességként megemlítendő, hogy a maradni kívánó Gömör János szívesen felkínálta volna a helyét az áttelepítendő névsorában Keller Imrének, aki abban nem szerepelt, ám – miként azt Szalatnainak írt levelei tanúsítják – készséggel ment volna.

Gömör Jánost végül is 1947. július 19-én telepítették át Magyarországra, jóllehet ügyének – magyar barátain és tisztelőin kívül – olyan magasrangú szlovák pártfogói is akadtak, mint dr. Vladimír Čobrda evangélikus püspök, aki a következőket írta róla: "Nem sikerült mentesítenünk a kitelepítés alól pl. az öreg, közel nyolcvan éves, mindig, mindenben becsületes és a csehszlovák állammal szemben lojális férfit, a volt eperjesi professzort és igazgatót, Gömör Jánost, bár érdekében közbenjártam levélileg, személyesen és táviratilag olyan hiteles adatok szolgáltatásával, amiket feltétlenül figyelembe kellett volna venniük az intéző köröknek, ha nem érvényesültek volna bűnös hatások, személyi kérdések, vagyoni érdekek és még mit tudom én, mi minden más."³² Július 17-én vagy 18-án – a keletbélyegzőn a dátum elmosódott – Gömör János az alábbi táviratot küldte Szalatnai Rezsőnek Pozsonyba: *"MA KOEZOELTEEK SZERDAIG PAKOLJAK EZ LEHETETLEN = GOEMOERI."*³³ A kassai Demokrat című napilapban pedig – fizetett hirdetésként – a következő

bücsűsorok olvashatók tőle: "Véglegesen elhagyva Kassát, ezúton búcsúzom szlovák és magyar barátaimtól és ismerőseimtől. Ötvenhét éven keresztül voltam a magyar-szlovák barátság ösztönzője. Már 1904-ben a debreceni evangélikus zsinati konventben a szlovák nyelv oktatása mellett foglaltam állást. Ezért fájdalmas számomra a távozás. Ján Gömör."³⁴ A dráma ezzel betetőződni látszik. Ám az (újbóli) otthoneremtés, hazaváltás viszontagságai sem törik meg Gömör János életerejét, társadalmi és közéleti aktivitása – vélhetően a körülmények kényszerítő hatására – az új környezetben ismételtelen lendületre kap.³⁵ Pedig áttelepülését, új honfoglalását korántsem lehetett zökkenőmentesnek nevezni. A Gömör Jánossal együtt telepített kassaiak kálváriája ugyanis azzal folytatódott, hogy a magyar hatóságok egyelőre nem tudtak lakást biztosítani részükre, s ideiglenesen a Mester utcai gimnázium tantermeiben szállásolták el őket. Ám az otthonaikból, hazájukból kiűzött (cseh)szlovákiai magyarok másban sem találtak túlságosan lelkes fogadtatásra: "...közölték, hogy magunk is nézzünk körül – emlékezik vissza ezekre a napokra Gömör János –, és ha találunk átköltözött szlovákoktól itthagyt lakást, azt jelentsük be. Fura kívánság volt ez. Hiszen mi, idegenek, erre a feladatra nem voltunk alkalmasak. Elég hivatalos ridegséggel kezelték bennünket."³⁶ A lehetetlen és megalázó helyzet ellen ugyancsak Gömör János emelte föl a szavát: "Testvérek, segítsetek, adjatok nekünk lakást!" – követelte az Új Otthon hasábjain. Nehezményezi, hogy milyen sok a félreértés és mekkora a tájékozatlanság az ország lakosságának nagy többségében a menekült és

áttelepített csehszlovákiai magyarokkal kapcsolatban: "A közvélemény tehetetlennek tekint bennünket" – panaszkodik. Márpedig például az elhelyezésük kérdése azért sem tűr halasztást, mert az iskolát – a közelgő új tanítási évre való tekintettel – augusztus 15-ig el kellene hagyniuk.³⁷

A Mester utcai gimnázium sorsüldözött lakóit végül is falun – Budapest környéki falvakban – helyezik el. Gömör János is, aki világléletemben városlakó polgár volt, hiába kérelmezi, hogy Budapesten vagy esetleg valamelyik másik városban telepítsék le – "hiszen magas korom ellenére kulturális munkámmal esetleg szolgálatot is tehetnék" –, kérését elutasították, őt magát pedig "leltári tárgyként" kezelték.³⁸ Így került a magyar fővárosához közeli Sós-kútra, jóllehet falun azelőtt sohasem élt, sőt járni is csak egyszer-kétszer járt, következképpen a falusi életet egyáltalán nem ismerte. A bürokratikus döntést lakonikus egykedvűséggel vette tudomásul, mondván, hogy hányattatásai után ez is egyfajta megoldást jelent számukra.³⁹ Vagy ahogy másutt mondja: "...minden nyomorúságunk, megpróbáltatásaink közepette örültünk, hogy ismét földél alá jutottunk. Örültünk a szerény parasztháznak, ahol fejünket a sok izgalom, gyötrődés után nyugalomra hajthattuk. Mint a fészkekből kizavart madár, húzódtunk meg új otthonunkban."⁴⁰

Közben Kassán továbbra sem ültek el a személye körüli indulatok. Az egyik szlovák lapban például azzal vádolták meg, hogy 150.000 koronát fizetett egy dr. Mikuláš Styk nevű ügyvédnek azért, hogy az neki a csehszlovák állampolgárságot megszerezze. A vádat – mivel állampolgárságát a "szokásos igazolási eljárás" után, nem pedig protekció

útján kapta meg – a leghatározottabban visszautasította. Annál is inkább, mivel az utóbbi ügysem változtatott volna a sorsán. "Tönkretettek lelkileg, testileg, vagyoniilag – írta ezzel kapcsolatban abban a *Nyilatkozatában*, melynek hatására a megvesztegetés gyanújával időközben perbe fogott ügyvédet végül is felmentették – és ezek után egy kis falusi házba kellett költöznünk. Lassan megnyugodtam sorsomban, hiszen nyugodt lelkiismerettel gondoltam életemre. S most még tisztességemtől, becsületemtől is meg akarnak fosztani."⁴¹

Az igazsághoz azonban hozzátartozik az is, hogy a sós-kútiak valamivel melegebb fogadtatásban részesítették a közük betelepített csehszlovákiai magyarokat, mint amilyenben Budapesten volt részük. Gömör János agilitásával, aktivitásával rögtön a falu társadalmi életének és művelődésének a középpontjába került. Felszólalása nyomán kapott például rövid időn belül villanyvilágítást és autóbuszjáratot a falu, előadásokat tartott a helybelieknek a reformkorról, Kossuthról, Táncsicsról, idős kora ellenére elvállalta a községi könyvtár vezetését.⁴² Lassan-lassan megszokta a falusi környezetet is, új életformáját véglegesnek tekinti. Pedig meglehetősen nehéz anyagi körülmények között él – nyugdíját mindössze 288 forintban állapították meg⁴³ –, s lakásként is egy romos állapotban lévő parasztházat utaltak ki nekik, amit legelőször is beköltözhetővé kellett tenniük.⁴⁴

Még éveket élt Sós-kúton odakerülése után, majd felesége halálát követően a pesthidegkúti Nyugdíjas Pedagógusok Otthonába költözött. A (cseh)szlovákiai magyar művelődéstörténet szempontjából alapvető fon-

tosságú adatokat és adalékokat tartalmazó emlékiratát is itt írta meg, kilencvenhárom éves korában, s még megérhette annak megjelenését is.

Jegyzetek

1. Szalatnai Rezső: Gömör Jánosnál. In: Két hazában egy igazsággal. Budapest 1982, 406. **2.** Szalatnai Rezső: Gömör János: egy magatartás példája. In: Gömör János: Emlékeim egy letűnt világról. Budapest 1964, 12. **3.** Gömör János: Emlékeim..., 222-223. **4.** Gömör János levelei Szalatnai Rezsőhöz. Szalatnai Rezső hagyatéka. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, Ms 4254/9 (a továbbiakban: Ms 4254/9) **5.** Gömör János: Emlékeim..., 234. **6.** Uo., 235. **7.** Uo., 241-242. **8.** Gömör János levelei..., Uo., Ms 4254/10. **9.** Uo., Ms 4254/12. **10.** Uo., Ms 4254/14. **11.** Uo., Ms 4254/16. **12.** Kíváncsi-an várja – írja –, hogy Szalatnai publikációinak lesz-e, lehet-e folytatása, azazhogy "a kisebbségi sorsban élő magyarság kultúráját ápolhatja-e"? - Kelt: 1946. június 20-án. Uo., Ms 4254/17. **13.** Uo. **14.** Uo., Ms 4254/20. **15.** Uo., Ms 4254/17. **16.** Uo., Ms 4254/18. **17.** Szalatnai Rezső: Gömör János..., 13. **18.** Kelt: 1946. november 30. Gömör János levelei..., Ms 4254/19. **19.** Keltezés nélkül. Uo., Ms 4254/58. **20.** Uo., Ms 4254/21. **21.** Uo., Ms 4254/18. Az akciót azonban Simai

Béla ezúttal ellenezte, mivel "a gyűjtést hivatalos körök félremagyaráznák, fasiszta mozgalomnak minősítenék fasiszta magyarok felsegélyezésére". - Uo. **22.** Uo., Ms 4254/25. **23.** Uo. **24.** Uo., Ms 4254/27. **25.** Uo., Ms 4254/29. **26.** Kelt: 1947. július 10-én. Uo., Ms 4254/30. **27.** Uo., Ms 4254/31. **28.** Uo., Ms 4254/32., **33.** **29.** Uo., Ms 4254/128. **30.** Kelt 1947. július 22-én. Keller Imre levelei Szalatnai Rezsőhöz. Szalatnai Rezső hagyatéka. Ms 4261/211. **31.** Uo. **32.** In: Gömör János: Emlékeim..., 237-238. **33.** Gömör János levelei..., Ms 4254/112. **34.** Demokrat, 1947. július 17., 6. **35.** Már rögtön megérkezésük első napjaiban cikket írt az Új Otthonba, melyben a kassaiság, a kassai genius loci dícséretét zengi: "Kassa lakossága egy nagy múlt öröklője, művelődési és gazdasági téren egyaránt. Ez a múlt olyan szellemet teremtett, amelyet régebben felvidéki szellemnek neveztek. (...) Tudjuk a történelemből, hogy ez a lakosság a múltban is a legértékesebb része volt az országnak." - Gömör János: Áttelepülő kassai magyarok. Új Otthon, 1947. augusztus 3., 4. **36.** Gömör János: Emlékeim..., 238. **37.** Gömör János: Testvérek, lakást kérünk! Új Otthon, 1947. augusztus 9., 4. **38.** Gömör János: Emlékeim..., 239. **39.** Uo. **40.** Gömör János: A sóskúti csoda. Új Otthon, 1947. november 15., 2. **41.** In: Gömör János: Emlékeim..., 239..., 239-241. **42.** Uo., 242-243. **43.** Uo., 239. **44.** Uo., 243.